

A C A D E M I A R O M Â N Ă
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”
CLUJ - NAPOCA

Doctorand:
Mircea - Dumitru MOTOGNA

**MONAHISMUL ORTODOX DIN MARAMUREȘ ȘI
TRANSILVANIA SEPTENTRIONALĂ PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XIX-LEA**

TEZĂ DE DOCTORAT
(*REZUMAT*)

Conducător științific:
Prof. Univ. Dr. Nicolae EDROIU
Membrii Corespondenți ai Academiei Române

Cluj-Napoca

2007

Teza de doctorat se intitulează „**Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea**” și în cuprinsul ei m-am referit la acele schituri și mănăstiri ortodoxe care au ființat dintru începuturile creștinismului și până la începutul secolului al XIX-lea, aproximativ pe teritoriul căruia se întindea jurisdicția canonică a exarhului Pahomie de la stavropighia patriarhală din Peri Maramureșului (1391), adică ținuturile: Maramureș, Sălaj, Arduș, Ugocea, Bereg, Ciceu, Unguraș și Bistra. Aria geografică de cercetare cuprinde partea de Nord a Someșului Mare, inclusiv partea Maramureșului istoric din dreapta Tisei, care acum aparține Ucrainei.

Istoria cea mai veche a monahismului românesc zace încă ascunsă în negurile primului mileniu. De la creștinismul timpuriu și debutul axiomatice al formării poporului român nu avem știri clare despre instituțiile ecleziastice, inclusiv despre cele monahale.

La început au fost sporadice cercetările în această ramură a istoriei, asemenea unui transfer de informație între cercetători.

Lipsește aproape cu desăvârșire actele fundamentale, cele privitoare la data întemeierii, documentele privitoare la inventare, la ordinea interioară, la donatori, pomelnice cu viețuitori, actele funciare. Aceste lipsuri se datorează instabilității politice din perioada respectivă, dar mai ales faptului că Biserica Ortodoxă în Transilvania nu era recunoscută între religiile recepte în perioada de înregistrare a documentelor.

Orice tentativă de reconstituire istoriografică se raportează la izvoare. O cercetare bibliografică bine făcută ne arată care au fost începuturile reale ale monasteriologiei românești. În Transilvania existența mănăstirilor ortodoxe a depins existențial de atitudinile structurilor laice, care însă nu asigurau nici un suport material pentru întreținerea lor, deoarece organizarea politică și legislația de aici erau ostile poporului român și credinței ortodoxe. Schiturile și mănăstirile din această arie geografică de cercetare erau foarte puține ctitorii voievodale sau cneziale care să le consacre drepturi și privilegii durabile, ele erau mai ales ridicate din evlavie și credința monahilor, a preoților de mir sau chiar a unor credincioși.

Despre cele mai multe mănăstiri menționate în această lucrare s-a mai scris – mai mult sau mai puțin – despre unele nu, și acum sunt aduse mărturii noi în acest sens, inclusiv descoperiri arheologice ca cele de la Mănăstirea Bârsana din acest an, 2007, dar nu numai.

Lucrarea este structurată pe cinci capitole, precedate de o introducere, urmate de concluzii, bibliografie și anexe, după cum urmează:

Capitolul I. Statusul socio-politic al românilor din Maramureș și din Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea;

Capitolul II. Organizarea ecclesială a românilor transilvăneni și maramureșeni până în veacul al XVIII-lea;

Capitolul III. Trăsături și caracteristici ale monahismului ortodox din Transilvania și Maramureș până la începutul secolului al XIX-lea;

Capitolul IV. Schiturile și mănăstirile din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea;

Capitolul V. Dimensiunea culturală a monahismului Maramureșan și Nord-Transilvan.

Lucrarea se încheie cu câteva pagini de concluzii, bibliografie selectivă și anexe.

La întocmirea tezei de doctorat am folosit o bibliografie extrem de variată, văzând tot ceea ce s-a scris până acum pe acest segment, cercetând arhivele naționale, parohiale și mănăstirești și o documentare la fața locului despre trecutul monahismului ortodox. La sfârșitul acestui rezumat am așezat și o parte din bibliografie, dar numai Izvoarele și Lucrările Speciale.

* * *

Spațiul românesc de la Nord de Someș a cunoscut, de la începutul Epocii Medievale, o evoluție ce-l încadrează în tipicul devenirii societății transilvane, evoluție legată cu precădere de pătrunderea regalității maghiare în acest teritoriu și de traiectoria istorică ce a conferit-o acest eveniment spațiului transilvan până în Epoca Contemporană. Privită mai de aproape, în special pentru Epoca Medievală timpurie și dezvoltată, zona nord-someșană n-a avut o evoluție unitară.

De la Anonymus aflăm de existența unor cristalizări politice românești sau româno-slave pe care călăreții maghiari le supun. Cronica lui Anonymus a fost elaborată între anii 1150-1200; în acea perioadă existau mai multe „țări”: „**Țara Maramureșului**”, „**Țara ducelui Menumorut**”, și „**Țara lui Gelu**”, dar despre zona Transilvaniei Septentrionale nu găsim prea multe informații. Aceste „țări” erau mărginite de altele, ale căror hotare erau destul de instabile.

La începutul secolului al XI-lea sunt atestate primele embryoane ale unor viitoare **comitate**, ceea ce arată că de la primele cuceriri, de la începutul secolului al X-lea și până

la începutul secolului al XII-lea, Transilvania s-a organizat după criterii proprii, stăpânirea maghiară rezumându-se la câteva poziții strategice.

La 1166 e atestat **comitatul Solnoc**, care mai târziu a fost împărțit în patru comitate: **Dăbâca, Solnocul Dinafară, Solnocul de Mijloc și Solnocul Dinăuntru**. La 1181 e atestat **comitatul Sătmarului**.

Mai spre Nord, anterior venirii ungarilor, la marginea Maramureșului, pe valea Bârjavei, își aveau reședințele **voievozii** români. Tipic pentru Transilvania este statutul elitelor românești, care după secolul IX sunt reprezentate aici de categoriile; **cnezilor, voievozilor, nobililor și pixidarilor**.

După ce **voievodatul** de aici e atestat la 1299, în 1303 fiind pomenit voievodul Nicolae, iar în 1326 fiul său Ștefan, asistăm de fapt la o împărțire a Maramureșului în două voievodate, împărțite la rândul lor în mai multe **cnezate**.

Existau în Maramureș șapte structuri cneziale, **cnezate de vale: cnezatul Cuhea, cele de la Cosău, Mara, Câmpulung, Talabor, Bîrjava și Bedeu**. Cuprinzând aproximativ șapte cnezate de vale, formate fiecare din mai multe **cnezate de sat**, Maramureșul rămâne un model de structură socio-economică și politică românească păstrată și după suprapunerea comitatului.

Spre deosebire de cnezatul de vale, un tip de posesiune ereditară, **voievodatul de Maramureș** era o instituție electivă, cu tendința de a deveni ereditară.

În ceea ce privește elementul demografic românesc, el este prezent în documentele istorice, ilustrând o preponderență etnică românească masivă la Nord de Someș. Pe valea Rodnei, elementul românesc e menționat începând cu secolul al XIII-lea.

Din această perioadă sunt atestate primele **orașe: Satu Mare (1230), Baia Mare (1329) și Baia Sprie (1329)**. Pe Valea Someșului apare în documente, pe la 1304, **cetatea Chicho (Ciceu)**, mai spre Nord-Vest exista **cetatea Chioarului**, ridicată probabil la 1270-1272, iar pe la 1350 se va construi **cetatea Hust**.

În comitatul Sătmar sunt pomenite documentar trei cetăți înainte de invazia mongolă: **Satu Mare, Arduș și Medieșu Aurit**, iar în 1215 este pomenită **Cetatea Arduș (castrum Arduș)**. Înainte de 1241 e amintită și cetatea **Crasna (castrum Karaznay)**. În comitatul Solnocul Dinăuntru e cunoscută **cetatea Cuzdrioara**. În zona maramureșeană e pomenită la 1351 **cetatea Nyalab**, iar în secolul XV, **cetatea Bea War și Rona**.

Un episod aparte în istoria românilor de la Nord-Estul Someșului îl constituie înființarea graniței militare năsăudene, la 10 martie 1761. Unul dintre motivele înființării regimentului năsăudean a fost stoparea migrației românilor transilvăneni spre Moldova.

Secolul al XVIII-lea, prin ideologia iluministă, a favorizat ridicarea culturală a românilor ardeleni, iar unul dintre cele mai marcante evenimente din istoria românilor a acestui secol a fost mișcarea **Supplex**-ului.

Un popor cu vechi tradiții creștine, cu o credință puternică ce avea adânci rădăcini în istorie care pot fi urmărite până în secolele II-III, un popor care, în jurul anului 900, apare organizat în puternice formațiuni politice și militare, având în frunte duci, cnezi și voievozi, cu cetăți fortificate, cu locuri întărite, cu biserici, cu o viață economică și socială avansată, **în chip categoric avea și o organizare bisericească**, în frunte cu episcopi și horepiscopi.

Fiecare voievod dorea să aibă în „cetatea” sa un episcop care să păstorească peste preoții și credincioșii din hotarele formațiunii politice pe care o conducea, iar astfel de centre eparhiale au putut exista la **Dăbâca, Biharea, Alba Iulia** (Bălgrad) și, de ce nu, la **Cuhea** lui Bogdan Vodă.

După ocuparea Transilvaniei de către Regatul Ungar orientat confesional spre Biserica Romană, aceasta s-a extins instituțional și aici, întemeind mănăstiri și episcopate. Marea Schismă din 1054 a adăugat unui conflict etno-politic, rezultat din cucerirea voievodatului, unul religios.

A început, astfel, o epocă de intoleranță religioasă, care ține de la Ștefan cel Sfânt până la Sigismund. Treptat au fost substituite episcopatele ortodoxe din fostele reședințe voievodale și întemeiate episcopate catolice: unul la Biharea, mutat în 1092 la Oradea, altul la Tășnad, mutat în curând la Cluj, iar în 1092 la Bălgrad (Alba Iulia). În a doua jumătate a secolului al XIV-lea politica religioasă a statului maghiar față de români se va înăsări. Ea va fi inaugurată de regele Ludovic cel Mare (1342-1382), care în anul 1366 a luat mai multe măsuri restrictive împotriva românilor transilvăneni și a Bisericii lor. Astfel, printr-un act din 28 iunie 1366 el refuză să mai recunoască cnezilor români calitatea de nobili, dacă nu erau confirmați prin acte regale; cei confirmați erau îndatorați să participe la acțiunile militare ale regelui.

Reținem de asemenea faptul că în urma răscoalei țărănești din 1437 s-a încheiat cunoscuta „uniune frățească”, numită „**Unio trium nationum**”, formată din nobili maghiari și fruntașii sașilor și secuilor. Înțelegerea a avut de la început un sens social, de clasă, fiind îndreptată împotriva țăranilor.

Pe parcursul a mai bine de trei sute de ani (1234-cca. 1550), presiunile catolice stimulate de regalitatea maghiară în Transilvania și în zonele extracarpatice au urmărit combaterea până la deposedare de avere și îndepărtarea fizică a preoților și a ierarhilor

ortodocși, amenințări și convertiri forțate, condiționarea nobilității și a deținerii pământurilor de apartenența la catolicism etc.

În pofida acestor măsuri represive, și a reducerii la starea de „*religio illicita*” Biserica Ortodoxă a continuat să se manifeste, să fie prezentă în biserici și mănăstiri prin slujitorii ei: preoți, protopopi, egumeni și ierarhi.

În Maramureș, în secolul al XIV-lea, în satul Peri (azi Hrușevo, în Ucraina subcarpatică), exista o mănăstire. La 13 august 1391, patriarhul Antonie IV (1389-1390 și 1391-1397) declara **Mănăstirea Peri**, ctitoria Drăgoșeștilor, **stavropighie patriarhală**. Anul 1391 reprezintă un moment de seamă în viața românilor din Maramureș, o realizare îndrăzneată a fraților Baliță și Drag în lupta lor pentru autonomie politică și bisericească față de regii catolici ai Ungariei, pentru păstrarea ființei naționale românești și a credinței ortodoxe. Prin acordarea statului de „stavropighie” pe seama mănăstirii și a titlului de „exarh patriarhal” pentru egumenul ei, se crea o situație rar întâlnită în dreptul bisericesc ortodox.

Între Transilvania, Țara Românească și Moldova au existat legături trainice și puternice, atât în ceea ce privește ideea națională, cât și în ceea ce privește ideea religioasă.

În cursul veacurilor, relațiile bisericești au fost determinate de trei factori: 1. De o parte și de alta a Carpaților a locuit neamul nostru nu numai de același sânge, ci și de aceeași credință – cea ortodoxă. 2. Biserica Ortodoxă transilvăneană încă din secolul al XIV-lea a depins ierarhic de mitropoliile din Țara Românească și Moldova. 3. Domnii și boierii din Principatele Române în tot acest timp au deținut domenii în Ardeal, unde au zidit mereu biserici și mănăstiri pe care le-au sprijinit, unde au pus preoți și călugări, dar chiar și ierarhi.

În ceea ce privește viața bisericească a românilor din aceste domenii, stăpânirea lor de către domnitorii Moldovei a avut o însemnătate deosebită. În satul **Vad**, situat aproape de cetatea Ciceu, a existat o mănăstire ortodoxă, se pare încă din secolul al XIV-lea. Ștefan cel Mare este cel care a înființat **episcopia de la Vad**, așezând aici un episcop ortodox. Rațiunea pentru care Ștefan cel Mare a așezat în feudele sale din Transilvania un episcop ortodox constă în faptul că el avea nevoie nu numai de un sprijin militar-politic, ci și de unul bisericesc. Veacuri de-a rândul au existat legături de bună vecinătate între Transilvania și Moldova, bazate nu numai pe interese de ordin politic și economic, ci și pe relații culturale legate de existența episcopiei Vadului.

În ceea ce privește problema începuturilor Mitropoliei Transilvaniei, istoricii noștri mai vechi au emis diferite păreri, dar cert este faptul că Mihai Viteazul, aflând de starea

materială precară a Mitropoliei, a construit o biserică – mănăstire – la **Alba Iulia**, lângă zidurile cetății, care a servit apoi drept catedrală și reședință mitropolitană. O nouă etapă istorică pentru evoluția și consolidarea Mitropoliei s-a derulat în timpul stăpânirii marelui voievod asupra Transilvaniei și Moldovei. De altfel pe plan bisericesc Mihai Viteazul a urmărit întărirea vechilor legături ierarhice dintre Mitropolia Transilvaniei și a Ungrovlahiei, emanciparea preoților români de iobăgie, dar și de ridicarea stării morale a clerului ortodox român.

Trebuie notat și faptul că odată cu Mihai Viteazul au venit în Transilvania mulți preoți și călugări din Țara Românească care l-au ajutat în acțiunile întreprinse de el, astfel a fost numit arhimandritului **Serghie** de Tismana ca episcop de Muncaci, reușind astfel să scoată acea episcopie de sub influența catolică, dar și de sub cea a Mitropoliei din Kiev. Numirea lui Serghie trebuie corelată cu politica religioasă a domnului, care urmărea să întărească ortodoxia din Polonia și Ungaria Superioară, precum și din comitatele nordice ale Ardealului, amenințată de vecinătatea unui regat ce-și dovedise intențiile odată cu evenimentele de la Brest-Litovsk.

Din secolul al XIV-lea datează cele mai vechi informații despre viața bisericească din Maramureș, cuprinse în diplomele nobiliare, în care sunt consemnate toponime religioase și nume de preoți. Ulterior se vor adăuga însemnările din cărțile de cult și înscrisurile oficiale. Menționăm și faptul că, uneori, același episcop conducea **Episcopia Maramureșului** și cea a Muncaciului, iar când Maramureșul nu avea un episcop propriu, Episcopia Maramureșului era condusă de mitropoliții de la Alba Iulia.

Din punct de vedere confesional, perioada 1541-1700 se caracterizează prin consolidarea denominațiilor protestante, (lutheranismul, calvinismul și unitarianismul). Dieta Transilvaniei oficializează lutheranismul (Turda 1550), calvinismul (Aiud 1564), și unitarianismul (Turda 1568) care, alături de catolicismul mult diminuat în putere și rol, ca urmare a desființării Episcopiilor și a etatizării domeniilor, vor forma cele patru religii recepte.

Religia ortodoxă rămâne în continuare, o „*religio illicita*”, prigonită, iar credincioșii tolerați.

Acțiunea prozelitistă calvină urmărea, ca și cea catolică, „maghiarizarea” românilor ortodocși prin atragerea lor la calvinism. În secolul al XVII-lea, campania antiortodoxă și antiromânească a fost mult mai dură decât în secolul anterior, și ea a cunoscut diferite forme și condiții oneroase.

După 1688, noua situație politică a dus la schimbări esențiale și în cadrul vieții bisericești a românilor. Prin atragerea românilor la unirea cu Biserica Romei se urmărea, pe de o parte, creșterea numărului catolicilor și, implicit, creșterea rolului politic al reprezentanților catolici în Dietă, iar pe de altă parte slăbirea legăturilor de orice natură cu românii ortodocși din Țara Românească și Moldova.

Deși acceptată de clerul sinodal – semnată al Cărții de mărturie din 7 octombrie 1698 – și oficializată de împărat prin cele două Diplome leopoldine din 1700 și 1701, unirea a fost doar un succes parțial, majoritatea românilor rămânând ortodocși.

Contestată încă în timpul negocierilor, Unirea a stârnit o întreagă mișcare de rezistență care a evoluat de la negare și protest până la revoltă.

Mari lupte pentru Ortodoxie au avut loc în 1744, când a venit de la Carloviț în Banat și de aici în Transilvania ieromonahul Visarion Sarai. Au fost mișcările religioase cu caracter sedițios din Transilvania care, în ciuda măsurilor restrictive luate de autorități, au continuat cu și mai mare forță între anii 1759-1761, sub conducerea lui Sofronie.

Toate încercările guvernului habsburgic, timp de 60 de ani, de a converti la unirea cu Biserica Romei masa românilor din Transilvania, s-au dovedit zadarnice. Au fost folosite diverse metode: persecuții, bătăi, arestări, condamnări pe viață, ademeniri, promisiuni de situații egale cu ale celor patru religii recepte, treceri abuzive de sate întregi ca unite, alungarea locuitorilor ortodocși din sate ca în locul lor să fie aduși uniți, răpirea de biserici, forța militară și administrativă. S-a crezut că „schismaticii” fără păstor vor capitula în fața tuturor mijloacelor josnice ale unui guvern cu experiență în schimbarea credinței religioase a „neamurilor” din împărăția austriacă.

Toate protestele menționate mai sus, au determinat-o în cele din urmă pe împărăteasa Maria Tereza să dea în 1759 edictul de toleranță religioasă și să numească un episcop pentru românii ortodocși din Transilvania în persoana lui **Dionisie Novacovici** și astfel s-a refăcut instituțional Biserica Ortodoxă din Transilvania.

Numai ținând cont de toți acești factori politici, sociali și bisericești putem să vorbim despre monahismul ortodox transilvan.

În ceea ce privește geneza monahismului creștin, majoritatea istoricilor sunt de acord că a avut loc în a doua jumătate a secolului al III-lea, în Egipt, Palestina, Siria și Mesopotamia.

Monahismul a fost dintotdeauna o realitate vie a Bisericii și este o formă de autentică viață bisericească, altfel spus, monahismul este parte constitutivă a Bisericii ca și parohia, nici deasupra parohiei și nici înafara Bisericii.

Acestui fel de viață s-au dedicat mulți creștini din veacurile al III-lea și al IV-lea, iar din rândurile lor figuri ca: Pavel din Teba, Pahomie cel Mare, Antonie cel Mare, Ilarion, Macarie Egipteanul, Teodosie și mulți alții ocupă un loc de frunte și pot fi socotiți întemeietorii monahismului.

Viața de obște cu adevărat o va întemeia Sfântul Pahomie cel Mare, care va întemeia prima mănăstire cu viață chinovială la Tabennisi, după anul 315. Pentru monahii săi, Sfântul Pahomie a dat un număr de 194 de reguli.

În Asia Mică, o activitate deosebită în ce privește organizarea monahismului o desfășoară Sfântul Vasile cel Mare cel care a întocmit, pe la anul 362, un număr de 55 de reguli mari și 318 reguli mici. Regulile Sfântului Vasile cel Mare au fost primite de întreg monahismul ortodox și stau la baza statutelor sau tipicoanelor celor mai însemnate mănăstiri ortodoxe.

Până în secolul al V-lea, la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451), la care s-a discutat pentru prima dată despre monahism și locul lui în Biserică, monahismul exista ca o societate de oameni pioși independenți de jurisdicția bisericească. Acest Sinod a dat monahismului nu numai baza canonică după care să se organizeze și să-și ducă viața proprie în sânul Bisericii, ci și puterea care să-l transforme într-o pepinieră de înalte vocații sacerdotale și misionare.

Monahismul a ființat de la începuturile sale și pe teritoriul țării noastre, fiind adus odată cu învățătura și spiritualitatea creștină de care nu poate fi separat și este mult mai vechi decât al vecinilor noștri slavi.

În Transilvania, ca și în celelalte două provincii românești, viața monahală sub forme organizate a existat încă de la începutul celui de-al doilea mileniu creștin.

Transilvania a cunoscut o dezvoltare istorică diferită de cea a Țării Românești și a Moldovei. Din cauza dominației străine, care s-a prelungit până la sfârșitul primului război mondial, românii din Transilvania n-au putut constitui un organism politic independent. Lucrul acesta a marcat puternic și dezvoltarea monahismului și caracterul lui mai mult misionar și defensiv decât unul isihast, de conservare a dreptei credințe, într-o perioadă când Biserica Ortodoxă din Ardeal era atacată atât din partea calvinilor, cât și a catolicilor.

Cu începuturi probabile în primul mileniu creștin, monahismul ortodox din Transilvania a sporit în amploare și valoare în primele opt secole ale celui de al doilea mileniu, așa încât numărul schiturilor și mănăstirilor a ajuns la aproximativ 200.

Construite aproape întotdeauna în locuri izolate, departe de sate, veștile despre existența și activitatea lor ajungeau târziu fapt public, rar consemnat oficial, așa încât

informațiile documentare care le atestă sunt puține și răslețe. Aceasta în cazul în care nu au rămas în anonimat. Faptul, asociat cadrului restrictiv impus monahismului ortodox, tolerat la limita legii și condiției de mici schituri sătești cu resurse limitate și șanse minime de afirmare dincolo de hotarele satelor în care se aflau, explică, în parte, dificultatea identificării momentului cronologic al întemeierii și al segmentului temporal în care au activat.

Momentul cronologic al întemeierii unor așezăminte a fost stabilit prin raportare la pisanii, la obiecte despre care se știe că le-ar fi aparținut, la însemnări de pe cărți, la acte oficiale sau prin acreditarea tradiției ca document.

Numeroase schituri au avut o existență certificată doar de toponime, de tradiție, de istoria orală. Nu vom ști poate niciodată cu exactitate cine și când le-a întemeiat, cine s-a nevoit în ele, câtă vreme au fost active, când și în ce împrejurări au dispărut, chiar dacă existența lor a fost consemnată la un moment dat, doar ca fiind existente, fără nici un alt adaos. Știm însă că ele au existat, că au fost înregistrate în sistemul de valori moștenite, asimilate de istoria orală a satelor ca mărturii ale vechimii și stăruinței în ortodoxie.

Înlocuirea lăcașurilor de cult și a instituțiilor bisericesti ortodoxe cu altele noi, catolice, poate fi urmărită aproape peste tot în Transilvania.

Printre cele mai vechi mănăstiri transilvănene se numără cea de la **Meseș** (1165), apoi în 1185. În acest timp, existau mănăstiri ortodoxe între granițele regatului feudal maghiar, cum era cea de la **Oroszlanus**, alta fiind mănăstirea **Hodoș-Bodrog** (Arad) (1177), dar începuturile ei par a fi din secolul al XI-lea.

În 1192 era consemnată „mănăstirea Cnezului” (monasterium Kenez) în părțile Bihorului, întâlnită apoi și în documentele din secolul al XIII-lea, cu siguranță o ctitorie a unui cneaz român ortodox.

Alte documente menționează o serie întreagă de mănăstiri pe Valea Mureșului, în secolele XII-XIII, din care n-a mai rămas astăzi nici o urmă.

În afară de mănăstirile amintite mai sus, s-au descoperit așezări rupestre la **Moigrad, Jac, Creaca** și **Brebi** în părțile Sălajului. Toate aceste descoperiri atestă existența vieții monahale în aceste părți chiar din primele secole creștine, dar la acestea se adaugă și câteva mărturii de ordin toponimic care vin în sprijinul vechimii monahismului românesc, precum: *Chilia, Chilioara, Călugăra, Călugăreni, Râmeț, Schitu, Mănăstirea, „La Mănăstire”, „Valea Mănăstirii”, „Valea Călugărului”, „Podurile Mănăstirii”, „Movila Călugărului” „Buza Călugărului” „Călugăr”, „Fața Călugărului”, „Drumul Călugărului”, Gura Râmeții”, „Valea Remetea” etc.*

Odată cu organizarea statală a provinciilor românești apar și primele așezări monahale durabile, care dăinuiesc peste veacuri.

Mănăstirile transilvănene, așa modeste cum erau, se constituiau în reședință pentru unii ierarhi. Aici episcopii învățau și îi pregăteau pe viitorii preoți, țineau soboare și hirotoneau preoți și diaconi. Astfel de mănăstiri reședințe episcopale au fost cele de la: **Ariniș, Barania, Bârsana, Bichigiu, Biserica Albă, Bixad, Budești, Ciumulești, Cuța, Drăgoiești, Giulești, Habra, Moisei, Păduriș-Strâmba, Peri, Petrova, Uglea, Vad**, ultima dintre ele fiind și centru episcopal, aici rezidând 11 episcopi.

În unele sate existau mai multe schituri, cum a fost în comuna Chiuești, lângă Dej, unde în secolul al XVIII-lea existau cinci schituri, de aceea în multe cazuri denumirea de mănăstire este improprie, ele fiind de fapt schituri, dar am folosit peste tot termenul de mănăstire.

Capitolul patru al lucrării este cel mai vast și plin de informații despre mănăstirile care au existat în Transilvania Septentrională și Maramureș până la începutul secolului al XIX-lea. În acest capitol am prezentat numele mănăstirilor, locația, ctitorii, hramul, viețuitori, activitățile, unde a fost posibil am arătat momentele cronologice în care au funcționat. Enumerăm aici numai numele mănăstirilor ce au ființat în acest spațiu, întrucât despre ele am scris pe larg în lucrarea propriu-zisă. Iată care sunt aceste mănăstiri: **Ariniș, Barania, Bălan, Bârsana, Bichigiu, Biserica Albă, Bixad, Blaja, Bogdan Vodă, Boiereni-Valea Rohiștei, Botiza, Brebi, Buciumi, Budești, Călineți (Maramureș), Călinești (Satu Mare), Cășeiu, Checșiș, Chilia, Chiuești-Dealul Podului, Chiuești-Valea lui Ivan, Chiuești-Valea lui Vlad, Ciceu-Poieni, Ciocmani, Ciumulești, Coplanic, Cormaia-Sângeorz-Băi, Crișănești, Curtuiuşu Mare, Cutiș, Cuța, Dolheni, Dragomirești, Drăgoiești, Feldru, Giulești, Groși-Habra, Ieud, Lăpuș, Lăscăia, Leurda, Mara, Merișor, Moisei, Negrirești, Păduriș-Strâmba, Păltineasa, Peri, Petrova, Popteleac, Rebra, Rebrisoara, Rona de Jos, Rozavlea, Rugășești, Santău, Săcel, Săliștea de Sus, Sălsig, Sârbi, Stobor, Șimișna, Șomcuta Mare, Tresnea, Țeghea, Uglea, Vad, Văgaș, Valea Cășeielului-Schitul Fanti, Valea Cășeielului, Vălenii Șomcutei, Vetis, Vișeu de Sus, Zagra.**

În decursul veacului al XVIII-lea, mănăstirile noastre au fost adevărate puncte de rezistență față de propaganda purtată de Habsburgi, cu scopul de a atrage pe români la unirea cu Biserica Romei. Chiar dacă mănăstirile transilvănene nu au fost impunătoare din punct de vedere arhitectural, imobiliar, ca organizare structural-ierarhică, sau ca număr de viețuitori, ele s-au impus prin rolul pe care l-au jucat.

Momentul culminant de încercare, de aneantizare a ortodoxiei transilvănene și înlocuirea ei cu Biserica Unită, a fost acela al distrugerii mănăstirilor din Transilvania, între anii 1760-1762, când generalul Nicolae Adolf von Buccow a fost trimis în Transilvania tocmai cu această misiune.

Iată ce ordin neronian, dădea acesta subalternilor săi la 13 iunie 1761: „*Mănăstirile de lemn să fie arse pretutindeni, cele de piatră să se distrugă și să se facă raport Excelenței Sale Generalului atât despre restituirea bisericilor (către uniți) cât și despre demolarea mănăstirilor, iar dacă cineva s-ar opune în mod temerar prea înaltei porunci regale, să fie pedepsit numaidecât cu moartea prin spânzurătoare sau prin tăierea capului, ca unii ce disprețuiesc poruncile regești și tulbură pacea și ordinea publică*” (Iarion Pușcariu, *Documente pentru istorie și limbă, vol. I, Sibiu, 1898, p. 233*).

Distrugerea schiturilor și mănăstirilor nu a fost o acțiune de campanie, ci una de durată, întinsă pe parcursul întregului secol al XVIII-lea, raportată la capetele încoronate care au girat acțiunea, de la Carol al V-lea – tatăl, Maria Tereza - fiica și Iosif al II-lea – nepotul: „*O afacere de familie*”. Momentul Maria Tereza – Nicolae Adolf von Buccow, consumat în răstimpul a doi ani (1761-1762) s-a imprimat puternic în memoria colectivă, iar generalul a fost echivalat cu un simbol malefic.

Primul episod păgubitor pentru monahismul transilvan, s-a petrecut în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pe fondul schimbărilor produse de instaurarea dominației habsburgice, de transformare a Bisericii Ortodoxe din Transilvania în anexă a Bisericii Catolice (1696-1700), de războiul curuților (1703-1711), răscoala lui Visarion Sarai și opoziția tot mai evidentă a ortodocșilor față de uniație.

Distrugerile provocate atunci cu o furie care i-a îngrijorat pe unii oficiali și pe unii oameni ai bisericii – mai puțin pe vlădica Petru Pavel Aron – au preocupat numeroși istorici și oameni de cultură care, în lucrări de interes mai larg sau referitoare exclusiv la subiect în monografiile de mănăstiri sau studii privitoare la o anumită zonă geografică au inventariat și adesea reconstituit istoria mănăstirilor distruse.

Totuși, cei care, în numele dreptului puterii, au supus Biserica Ortodoxă din Transilvania tuturor încercărilor, de la umilințe până la distrugerea lăcașurilor de cult, n-au putut înțelege că sacrul nu poate fi distrus, că el este veșnic. La locurile sacralizate de bisericile schiturilor și mănăstirilor se întâlneau oamenii cu Dumnezeu, apropiindu-se de El prin cuvânt. Cuvântul leagă oamenii între ei și de ceva.

Acest fapt nu l-au știut cei care ne-au lăsat fără mănăstiri, că *așezămintele pot pieri într-un fel sau altul, dar nu legămintele*. Așa se face că, toate câte au fost au rămas, așezate

fără putere de clintire în memoria colectivă, în Cuvânt, nume de locuri, dealuri, văi, păduri, poieni, chiar cei care le-au nimicit fiind siliți a le recunoaște existența atunci când întocmeau hărți, cărți funciare, hotărnicii sau altfel de înscrisuri cu privire la hotare.

Pierdute în plan fizic, schiturile și mănăstirile au fost „reconstruite” spiritual, în inimile și conștiințele credincioșilor, care au eternizat toponimic locurile sfințite, trecându-le ca bunuri de tezaur în patrimoniul istoriei orale. Locurile unde au fost schiturile au devenit tot atât de sacre ca și lăcașurile care le-au împodobit odinioară.

Pe movilele de cenușă și ruine rămase după incendierea și năruirea lor s-au ridicat cruci și au fost marcate locurile respective spre mereu-aducere aminte că acolo a fost loc de întâlnire cu Dumnezeu.

Mănăstirile ortodoxe românești din Maramureș și Transilvania Septentrională, pe lângă menirea lor de vetre religioase și de spiritualitate monastică, au fost în același timp și instituții românești de apărare și păstrare a conștiinței de neam și unității naționale a românilor de o parte și de cealaltă a Carpaților.

Începuturile modeste ale învățământului religios sunt împletite cu începuturile tot atât de modeste ale învățământului românesc în general. Pentru multă vreme în trecutul nostru, învățământul se practica doar de către Biserică, pentru nevoile ei de a-și forma slujitori. Chiar copiii domnitorilor sau ai boierilor învățau carte pe lângă vreun preot sau călugăr cărturar, în *tinda bisericilor*, la **școlile mănăstirești, episcopale și școli parohiale**. Desigur, nu poate fi vorba de întemeierea unor școli sistematice, ci de faza lor incipientă.

Astfel, mănăstirile sunt cele dintâi focare de cultură de la care s-au aprins, cu timpul, lumina științei pe lângă scaunele eparhiale și pe lângă bisericile din orașe și chiar din unele sate, iar călugării pot fi considerați cei dintâi ctitori de școli românești.

Treptat, pe lângă mănăstiri, cu deosebire pe lângă cele mai bine înzestrate material au început să funcționeze școli „*de chilie*” sau în „*tindă de biserică*” pentru pregătirea preoților, diecilor, dascălilor, copiștilor și nu numai, devenind astfel, centre de iradiere a culturii. Astfel de școli mănăstirești au fost la: **Bârsana, Budești, Cășiel, Ciceu-Poieni, Chiuești, Ciocmani, Cutiș, Dolheni, Feldru, Ieud, Leurda, Moisei, Negilești, Peri, Rebra, Strâmba–Fizeșului, Valea Cășielului, Vălenii Șomcutei, Sângeorz-Băi, Șimișna, Vad, Zagra.**

În secolele XVI-XVII învățământul a înregistrat o evoluție favorabilă, în bună măsură ca urmare a înțelegerii necesității de a asigura acces la învățătură fără discriminare etnică, confesională sau socială.

După o perioadă de afirmare a școlilor mănăstirești, în secolul al XVIII-lea îndeosebi în a doua jumătate, în condițiile reformelor leopoldine și iosefine, locul lor va fi luat de școlile sătești. Urmare a desființării ordinelor călugărești și a monahismului ortodox, mănăstirile vor rămâne doar locuri unde se învață.

O însemnătate și o importanță deosebită a fost acordată în mănăstiri manuscriselor, copiiilor-manuscrite și cărților tipărite, acestea fiind de asemenea imprimate în tipografia mănăstirești.

Autonomia bisericească și religioasă a Maramureșului a avut urmări asupra vieții spirituale și culturale a locuitorilor de aici: s-au ridicat numeroase mănăstiri, s-au tradus unele cărți religioase în limba română, cărți care sunt considerate a fi primele începuturi ale scrierii românești. Manuscrisele găsite aici, în plin fenomen al rotacismului, au fost identificate ca aparținând slujitorilor schiturilor ortodoxe române din Maramureș.

Pe lângă mănăstirea din Peri a funcționat periodic și o tipografie, care a imprimat nu doar cărți în limba slavonă, ci și două cărți în limbile română (*Evanghelie, Molitvelnic*), iar altele în slavonă (*Bucvar, Penticostarion și Triod*) și ruteană (*Penticostar*).

Centrul activității artistice au fost mănăstirile, în care se refugiaseră tradițiile tehnice ale epocilor mai vechi. Într-o vreme, în care preocupările arhitectonice păreau neînsemnate, mănăstirile, prin ctitorii lor, le aveau pentru a-și construi edificii solide și impunătoare, pe care le împodobeau cu comori de artă și nepieritoare.

Arta religioasă nord-transilvană are o foarte bogată și îndelungată tradiție, numărul relativ mare de icoane din secolele XV-XVII și de biserici de lemn din secolele XVI-XVIII demonstrând existența unei activități artistice autohtone remarcabile și fac dovada unei înalte priceperi meșteșugărești, care au știut să îmbine rezistența cu armonia formelor, construind biserici durabile cu elevații elegante, creând de fapt un stil – stilul maramureșean.

Încă din secolul al XVI-lea, dar mai ales în secolele următoare se formează în ținuturile Transilvaniei Septentrionale – pe Someșuri, Maramureș, Sălaj – autentice și valoroase „școli” de pictură, ilustrate de numărul mare al zugravilor și a lucrărilor realizate de ei: icoane, iconostase, biserici zugrăvite.

Rolul monahismului în formarea progresivă a spiritualității românești este de netăgăduit. Călugării români au stat întotdeauna alături de popor, deschiși nevoilor lui, fie că ele erau spirituale sau culturale. Poporul primea o educație, fie prin predici, fie pur și simplu prin intermediul slujbelor și al picturii bisericești, dar și prin procurarea și difuzarea cărților, mănăstirile fiind adevărate depozitare de carte.

Nu vom ști, poate niciodată, câte cărți au fost aduse din Moldova și Țara Românească, cine le-a adus și ce eforturi materiale au făcut cumpărătorii pentru a le dăruia bisericilor sau mănăstirilor. Din zestrea de carte a mănăstirilor – dispărută sau tezurizată în muzee și colecții – ne sunt cunoscute doar câteva zeci.

Mănăstirile românești, în decursul vremii, în liniște și smerenie, au îndeplinit o dublă misiune: au vegheat duhovnicește în permanență la mântuirea sufletească a oamenilor, dar au deștelenit și mintea, povățuindu-i, și învățându-i să iubească pământul strămoșesc, credința ortodoxă și limba românească, datină ce s-a păstrat până astăzi cu sfințenie în mănăstiri și a fost totdeauna suportul permanenței istorice a românilor.

În acest context, mai trebuie subliniat cât de mult, călugării și mănăstirile au contribuit la menținerea unității limbii și a poporului român, timp îndelungat divizat de vicisitudinile istorice, în trei țări. Însă, între aceste trei țări n-au încetat niciodată schimburile de călugări, mișcările de manuscrise sau de cărți.

Între Transilvania, Țara Românească și Moldova au existat legături trainice și puternice atât în ceea ce privește ideea națională, cât și cea religioasă. În virtutea unui patronaj spiritual pe care-l exercitau boierii și domnitorii moldoveni și munteni, mai ales în momentele grele pentru biserica transilvană, ei făceau donații pentru susținerea monahismului din Transilvania, cum a fost dăruirea unui **potir** de către Brâncoveanu Vodă pentru Mănăstirea Biserica Albă și un **discos** dăruit de către Toma Cantacuzino Mănăstirii de la Șomcuta Mare, obiecte ce se păstrează și astăzi la Muzeul de Istorie din Baia Mare, respectiv la Parohia Ortodoxă din Șomcuta Mare.

Aceste legături între românii de o parte și de alta a Carpaților, care alcătuiesc un capitol extrem de important și benefic pentru istoria poporului român, explică circulația ideilor, unitatea și profunzimea credinței la români, unitatea și frumusețea obiceiurilor noastre. Căci, ce altă semnificație poate avea circulația cărților vechi românești de cult și prezența lor în satele din Maramureș, Sătmar, Lăpuș, Chioar, ori pe Valea Someșului, la scurt timp de la ieșirea din tiparnițele moldave ori muntene.

Mulți călugări se formau la Muntele Athos sau în Țările Române, după care se hirotoneau și se reîntorceau în Transilvania, pentru a le fi de folos duhovnicesc ortodocșilor de aici; majoritatea dintre ei, însă, aduceau în Transilvania odoare, odăjdii, cărți de slujbă, scrieri ale Sfinților Părinți, manuscrise laice și religioase, pentru culturalizarea credincioșilor.

Dacă în fondarea statului moldav românii din Maramureș au avut un rol considerabil, peste un veac, Moldova consolidată își va răscumpăra „datoria” iradiind aici

forța civilizației sale. Contribuția esențială pe care a adus-o Moldova în Transilvania, credem, este legată de sprijinirea cristalizării unei instituții bisericești, în condițiile în care românii ortodocși nu beneficiau de un cadru structurat în care să-și manifeste apartenența.

În secolul al XVIII-lea mulți tineri de pe Valea Someșului, Bistriței sau din Maramureș au luat drumul pribegiei prin munți, trecând spre mănăstirile din Moldova, să învețe carte; unii se întorceau pentru a povățui pe ai lor din sat ca preoți, alții rămâneau acolo ajungând egumeni de mănăstiri și episcopi, ba chiar mitropoliți.

În Moldova s-au sfințit pentru a fi episcopi de Maramureș și părțile nordice ale Ardealului: Iosif Stoica (1690), Ioan Țirca (1706), Dosoftei Teodorovici (1718). Episcopul Pahomie, (secolul al XVIII-lea), era de loc din Gledin (județul Bistrița-Năsăud), care se călugărește la 1697 la mănăstirea Neamț.

Istoria culturii poporului român trebuie căutată în istoria noastră bisericească; istoria noastră bisericească este și o istorie a culturii. Pentru noi creștinismul n-a însemnat numai mântuirea sufletească, creștinismul a însemnat și cultură și civilizație.

Odată cu distrugerea schiturilor și mănăstirilor – ca ziduri, dar și ca viață monahală – s-au distrus aproape toate vestigiile culturale: arhivele cu documente, cărți, manuscrise, icoane – **o adevărată istorie**, adică tot ceea ce ar fi putut rămâne ca și mărturie și vorbi generațiilor viitoare despre începuturile creștinismului, ale monahismului ortodox și activitatea misionară socială și culturală în această parte de țară și despre păstrarea ființei naționale.

Modești, cei mai mulți dintre monahi, puțin sau deloc cunoscuți, trăitori în schituri cu puțin avut, menționați cel mai adesea în statistici, ca număr numai, au avut un rol important în păstrarea și apărarea credinței, impunându-se în istoria monahismului românesc și a culturii prin creațiile lor literare, artistice sau teologice, alții prin viața duhovnicească.

Mănăstirile ortodoxe transilvănene întotdeauna au răspuns nevoilor duhovnicești și spirituale ale poporului român chiar dacă Transilvania n-a avut parte de înflorirea unei vieți monahale asemănătoare cu cea din Țara Românească și Moldova.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

Anonymi Gesta Hungarorum, în *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (ed. E. Szentpétery), Budapeșt, 1937, în românește de G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, București 1934.

Arhiva Familiei Pipaș Nicolae, Localitatea Tisa, județul Maramureș.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Santău, județul Satu- Mare.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Tarna Mare, județul Satu Mare.

„Arhiva românească”, tom. I, ediția a II-a, Iași, 1860.

Arhiva Statului din Budapeșta, Cancelaria aulică transilvăneană anul 1782: cf. *Răspunsul Mitropoliei din Sibiu în procesul cu Sârbii*.

Bârlea, Ioan, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.

Bianu, I., Simionescu, Dan, *Bibliografia Românească Veche Tom. IV*, București, 1944.

Bianu, Ioan - Hodoș, Nerva, *Bibliografia Românească Veche*, vol. I, București, 1903.

Cipariu, Timotei, *Acte și fragmente latine și românești pentru istoria Bisericii Române, mai ales unite*, Blaj, 1885.

Cipariu, Timotei, *Arhivul pentru filologie și istorie*, Blaj, 1869-1872.

Cziple, Alexandru, *Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, I, II, t. XXXVIII, 1916.

Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale.

Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale.

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția a II-a, P. P. Panaitescu, București, 1958.

Hitchins, Keith – Beju, Ioan N., *Documente privitoare la trecutul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania după 1761*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XIX, 1974, nr. 1-3.

Hurmuzaki - Densușianu, *Documente*, I, 2.

Hurmuzaki - Iorga, *Documente*, XV, I.

Iorga, N., *Scrisori și Inscricții ardelene și maramureșene. II. Inscricții și însemnări*, București, 1906.

Iorga, N., *Studii și documente*, IX.

Iorga, Nicolae, *Documentele Bistriței*, II.

Iorga, Nicolae, în *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene, (Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. XII)*, București, 1906.

Iorga, Nicolae, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene. Scrisori din arhiva grecilor Sibiului, din arhiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri*, vol. I, București, 1906.

Laurian, A. T. *Documente istorice*, Viena 1850.

Lupaș, Ioan, *Documente istorice transilvane, 1599-1699*, Cluj, 1940.

- Melchisedec, *Cronica Romanului, I*, București, 1874.
- Mihaly, Ioan, *Diplome maramureșene din secolele XIV – XV*, Sighet, 1900.
- Miklosich, Fr. - Müller, I., *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, t. II, Vondobonae (Viena), 1862.
- „Monitorul Oficial”, Partea I-a, Legi, decrete, an CVI, Nr. 74 din 30 martie 1938.
- N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor* (colecția Hurmuzaki), vol. XIV, 1, București, 1915.
- Șotropa, Virgil - Ciple, Alexandru, *Documente bisericesti*, în „Arhiva Someșană”, nr. 2, Năsăud, 1924.
- Vasile cel Mare, Sfântul, *Scrieri. Partea a doua, P. S. B., vol. 18*, București, 1989.
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929; vol. IX. *Acte și Scrisori (1614 – 1636)*, București, 1937.

II. LUCRĂRI SPECIALE

- Albu, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944.
- Andea, Susana - Andea, Avram, *Haiducul Pinteș și lumea sa: 1693 – 1703*, Editura Supergraf, Cluj-Napoca, 2003.
- Andea, Susana, *Contribuții documentare privind stăpânirile în Transilvania ale familiei Cantacuzino (1664 – 1715)*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Cluj-Napoca”, vol. XXV, 1990-1991, p. 208-213.
- Anghel, Gheorghe, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Alba Iulia, 1993.
- Augustin, Vasile, *Episcopia Maramureșului organizare administrativă*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2006.
- Augustin, Vasile, *Primele forme de organizare bisericască la românii din Țara Maramureșului*, în „Ortodoxia maramureșeană”, anul II, nr. 2, Baia Mare, 1997, p. 138-154.
- Bălan, Ioanichie, *Vetre de sihăstrie românească, secolele IV – XX*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, București, 2001.
- Bernath, Mathias, *Habsburgii și începutul formării națiunii române*, Cluj-Napoca, 1994.
- Bichigiu – străveche vatră românească. Moment aniversar – 500 de ani de atestare documentară a Bisericii Ortodoxe din localitate*, Editura Charmides, Bistrița, 2001.
- Birdaș, Emilian, *Originea istorică a voturilor monahale*, în „Glasul Bisericii”, nr. 9 – 10/1954, p. 511 – 523.
- Bodogae, Teodor, *Momente de seamă privind începuturile vieții religioase a românilor până la organizarea Mitropoliilor din țara noastră*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XVII, 1972, nr. 5-6, p. 386 - 397.
- Bogdan, Ioan, *Originea Voievodatului la Români*, în *Analele Academiei Române, Seria II – Tomul XXIV. 1901 – 1902. Memoriile Secțiunii Istorice*, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, București, 1902, p. 191 – 207.

Bolea, Nicolae, *Alba Iulia – reședința Mitropoliei Ortodoxe Române a Transilvaniei*, în „Altarul Reîntregirii”, Serie nouă, Alba Iulia, anul IX, 2004, nr. 1, p. 246 - 262.

Bota, Ioan M., *Mănăstirea Peri – Maramureș și rolul ei în istoria culturii românești*, în „Maramureș vatră de istorie milenară”, vol. II, Cluj-Napoca, 1997, p. 74- 83.

Bota, Ion M., *Contribuții la istoria învățământului românesc în Nord – Vestul Transilvaniei*, în „Marmația”, nr. IV, Baia Mare, 1978, p. 92 - 106.

Both, Mircea, *Scurt istoric al bisericii din Vad ctitorie a lui Ștefan cel Mare*, în „Îndrumătorul bisericesc”, Cluj-Napoca, 1979, p. 250-256.

Bucci, Onorato, *Il corepiscopato nella storia della Chiesa, Euroma La Goliardica*, Roma, 1993.

Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș*, Gherla, 1911.

Bud, Tit, *Disertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureș*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1891.

Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1752 până la 1764*, Blaj, 1902.

Bunea, Augustin, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1906.

Bunea, Augustin, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1902.

Câmpeanu, Marius, *Copiști și manuscrise din Maramureș (sec. XVI – XVIII)*, în „Marmația”, 8/2, Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, 2005, p. 25 – 37.

Câmpeanu, Remus, *Elite și structuri sociale românești în Transilvania veacului al XVIII-lea. O altfel de imagine*, în vol. „Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 70 de ani”, Presa Universitară Clujeană, Cluj - Napoca, 1998, p. 197 – 217.

Călugăr, Dumitru *Învățământul religios în Biserica Ortodoxă Română*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-2/1971, p. 135-145.

[Coman], Vasile, *Episcopul Oradiei, Din trecutul Bisericii noastre. Rolul mănăstirii din Perii Maramureșului*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXIII, 1978, nr. 1-3, p. 13-19.

Coravu, Damaschin, *Mănăstirea din Peri și importanța sa istorică*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XXXIV, 1982, nr. 7-9, p. 496-514.

Cotoșman, Gh., *Contribuții la începuturile Mitropoliei Ardealului și la legăturile ei cu Mitropolia Banatului*, în „Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului”, 1905-1955, Sibiu, 1955.

Cotoșman, Roman, *O nouă teorie privitoare la originea Mitropoliei Ardealului pe baza izvoarelor străine*, în „Mitropolia Ardealului”, anul X, 1965, nr. 7-8, p. 547-564.

Crăciun, Ioachim, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, Cluj-Napoca, VII, 1936-1938, p. 638-639.

Desprez, Vincent, *Le monachisme primitif. Des origines jusqu'au concile d'Ephese*, Abbaye de Bellefontaine, 1998.

Dobrescu, Nicolae, *Istoria Bisericii Române*, Vălenii de Munte, 1912.

Dobrescu, Nicolae, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară. Contribuții la Istoria Bisericii Române*, București, 1906.

Dragomir, Silviu, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920, vol. II. Sibiu, 1930.

Dragomir, Silviu, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXX, 1962, nr. 9-10, p. 863-937.

Drăgan, Ioan, *Nobili români în viața instituțională a Transilvaniei și Ungariei până la 1526*, în vol. „Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 70 de ani”, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1998, p. 85 – 114.

Drăguț, Vasile, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

Dumitrache, Vasile, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas*, vol. 4, Editura Nemira, 2002.

Dumitrean, Gheorghe, *Mănăstirea din Peri, cea mai veche mănăstire ortodoxă română cunoscută în teritoriile intracarpate*, în „Calendar vestitor și povățuitor al creștinilor din Maramureș și Sătmar pe anii 1991-1992”, Baia Mare, 1991, p. 53-57.

Dură, Nicolae, *Monahii al treilea element constitutiv al Bisericii. Norme și rânduieli canonice privind organizarea și disciplina vieții monahale*, în „Biserica Ortodoxă Română”, Anul CXXI, Nr. 7-12, 2003, București, p. 469 – 483.

Edroiu, Nicolae, *Structura etno-demografică și confesională a domeniului Cetății Ciceu la mijlocul secolul XVI*, în vol. „Grai Maramureșean și mărturie ortodoxă Prea Sfințitului Episcop Justinian al Maramureșului și Sătmarului la împlinirea vârstei de 80 de ani”, Editura Episcopiei Ortodoxe Baia Mare, 2001, p. 254-261.

Edroiu, Nicolae, *Viața socială și organizarea bisericească a locuitorilor din Dăbâca – jud. Cluj în secolele IX-XIV*, în „Îndrumătorul bisericesc”, Editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Cluj-Napoca, 1978, p. 228 - 231.

Emanuela, Maica stareță, *Mănăstirea Nașterea Maicii Domnului – Teghea*, în „Graiul Bisericii Noastre”, an. IX, nr. 3 (44), Baia Mare, 1999, p. 47.

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Tiparul ziarului „Universul”, București, 1940, ediția a II-a, Editura „Gutinel”, Baia Mare, 1997.

Filipașcu, Alexandru, *Voievodatul Maramureșului. Originea, structura și tendințele lui*, Sibiu, 1945.

Găină, Alexandru, *Legături bisericești și culturale între Transilvania și Moldova pe timpul lui Ștefan cel Mare (1457-1504)*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XX, 1975, nr. 11-12, p. 865-874.

Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei Biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.

Greco, Victor V., *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Editura Facla, Timișoara, 1973.

Guillaumont, Antoine, *Originile vieții monahale. Pentru o fenomenologie a monahismului*, Editura Anastasia, București, 1998.

Herlea, Alexandru – Șotropa, Valeriu – Floca, Ioan N., *Vechile legislații transilvănene I. Aprobatae Constitutiones, 1653*, Studiu și traducere, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXI, 1976, nr. 7-9, p. 425 - 615.

- Herman, Teodor, *Monografia istorică a Protopopiatului ortodox Român Dej*, Cluj, 1926.
- Hodea Justin, *Monahismul – o viață între două lumi*, „Graiul Bisericii Noastre”, nr. 3/1999, p. 27 – 29.
- Horea, Ioan, *Mănăstirea Moisei Maramureș*, Editura Sfintei Mănăstiri Moisei, 1994.
- Hossu Valer, *Stravopighia Perilor în centrul luptelor Drăgoșeștilor maramureșeni pentru revenirea în scaunul Moldovei*, în „Maramureș vatră de istorie milenară”, Editura Dragoș Vodă, Cluj – Napoca, II, 1997, p. 91 – 94.
- Hossu, Valer, *Începuturile districtului Cetății de Piatră (Chioar)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj - Napoca”, 1985 – 1986, p. 297 – 299.
- Hossu, Valer, *Nobilimea Chioarului*, Editată de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2003.
- Hugh, Clifford Lawrence, *Medieval monasticism: forms of religious life in western Europe in the Middle Ages*, London, New York, Longman, 1984.
- Iorga, N., *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor, vol. I*, Vălenii de Munte, 1908; ediția a II-a, București, 1929.
- Iorga, Nicolae, *Ceva despre episcopul maramureșean Iosif Stoica. Câteva fragmente de vechi cazanii românești*, în „Analele Academiei Române Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria II, Tomul XXXVI, 1913 – 1914,.
- Iorga, Nicolae, *Istoria învățământului românesc*, ediția a II-a, București, 1971.
- Iorga, Nicolae, *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului*, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, s. II, t. XXVIII, București, 1904.
- Ivan, Ioan Gh., *Legături ale românilor ortodocși din Transilvania cu Mănăstirea Neamț*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1-2, 1972, p. 16 – 21.
- Ivan, Ioan, *Așezămintele monahale*, T.V., 7 – 12/1997, p. 121 - 152.
- Kadar, Josef, *Szolnok - Dobokavarmegye Monographiaya*, (*Monografia Comitatului Solnoc – Dăbâca*), vol. IV, Dej, 1901.
- Lechințan, Vasile, *Distrugerea mănăstirilor românești din Transilvania atentat la ființa etnică a poporului român*, în „Adevărul de Cluj”, Cluj-Napoca, din 1 februarie 1991.
- Lupaș, Ioan, *Desbinarea bisericească a românilor ardeleni în lumina documentelor din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice”, vol. I, București 1928.
- Lupaș, Ioan, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918; ediția a II-a, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1995.
- Lupșa, Ștefan, *Mitropolia Ardealului în veacul XVI*, în „Mitropolia Ardealului”, anul V, 1960, nr. 7-8, p. 573 - 598.
- Lupșa, Ștefan, *Vechea episcopie a Sătmăruului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. LVI, nr. 5-6, 1938, p. 193 – 204.
- Lupșa, Ștefan, *Vechea Mitropolie a Ardealului. Contribuții la istoria ei în secolele XV și XVI*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948.
- Maior, Petru, *Istoria Bisericii românilor atât a acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813.

Man, Serafim, *Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului” Lăpușul Românesc*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Baia Mare, an IX, nr. 3 (44), 1999, p. 43-44.

Manciulea, Ștefan, *Așezările românești din Ungaria și Transilvania în secolele XIV-XV*, Ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Edroiu, Editura „Sarmis”, Cluj-Napoca, 2001.

Mânzat, George, *Mănăstirea Strâmbului*, Cluj, 1934.

Mânzat, George, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în „Cultura Creștină”, Blaj, XVI, 1936, p. 583 - 591.

Mânzat, George, *Vechile școale din ținutul Someș*, în „Cultura Creștină”, Blaj, XVI, nr. 10, 1936.

Mălinaș, Ioan Marin, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740 – 80), a împăraților Iosif al II-lea (1780 – 90) și Leopold al II-lea (1790 – 92)*, Editura Mihai Eminescu, Oradea, 1984.

Meteș, Ștefan, *Emigrării românești din Transilvania în secolele XIII - XX*, ediția a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

Meteș, Ștefan, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria, vol. I, (până la 1698)*, ediția a II-a revăzută și îndreptată, Editura Librăriei Arhidiecezane, Sibiu, 1935.

Meteș, Ștefan, *Înființarea Episcopiei de Vad*, în „Revista Ortodoxă”, an I, 1912, nr. 1, p. 16;

Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936.

Meteș, Ștefan, *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1928.

Micle, Veniamin, *Despre monahismul ortodox român, anterior secolului al XIV-lea*, în „Glasul Bisericii”, nr. 3 – 4, 1978, p. 300 – 317.

Micu, Samuil, *Istoria Românilor*, vol. II, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Editura Viitorul Românesc, București, 1995.

Moga, Ioan, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, Sibiu, 1944.

Moisiu, Alexandru, *Rolul monahismului ortodox transilvănean în păstrarea conștiinței de unitate națională și bisericească*, în „Mitropolia Ardealului”, Anul XXII, Nr. 10 – 12, 1978, p. 746 – 753.

Moldoveanu, Ioan N., *Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolaus von Buccow*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul CXIV, Nr. 1-6, 1996, p. 247 - 268.

Moraru, Alexandru, *Câteva aspecte din influențele isihasmului asupra vieții bisericești din Transilvania până în veacul al XIX-lea*, în vol. „Teologie și cultură transilvană în contextul spiritualității europene în sec. XVI – XIX”, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 1999, p. 43 – 44.

Moraru, Alexandru, *Luptători și martiri născădeni pentru dreptate socială, libertate națională și apărarea credinței ortodoxe din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Îndrumător bisericesc”, Cluj-Napoca, 1983, p. 75-77.

Motogna, Macarie, *Descoperire arheologică și mărturie istorică incontestabilă la Mănăstirea Bârsana*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Nr. 9 (59), anul XVIII, ianuarie-mai, 2007, p. 25-27.

Motogna, Macarie, *Istoriografia privind viața monahală în Țările Române*, în „Ortodoxia maramureșană”, anul VII, nr. 7, Baia Mare, 2002, p. 288 – 315.

Motogna, Macarie, *Mănăstiri ortodoxe românești din Transilvania, Banat și Maramureș în secolele XI-XVII*, în „Ortodoxia maramureșană”, anul VI, nr. 6, Baia Mare, 2001, p. 204 - 208.

Munteanu, Vasile, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)* în „Studii Teologice”, anul XXXIV, Nr. 1-2, 1984, p. 14-92.

Mureșianu, Ioan B., *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976.

Naghiu, Iosif, *Ceva despre Mănăstirile din Țara Năsăudului*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, nr. 19. 1936, p. 85 - 100.

Nandriș, Grigore, *Despre mănăstirea din Peri*, în „Graiul românesc”, II, 1928, nr. 2, p. 21-26.

Obancea, Arsenie, *Un vechi locaș de închinare – mănăstirea Moisei – Maramureș*, în „Mitropolia Ardealului”, IX, 1964, nr. 6-8, p. 544-551.

Păclișanu, Zenovie, *Câteva contribuții la istoria mănăstirii din Perii Maramureșului*, în volumul „Închinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1931.

Păclișanu, Zenovie, *Despre mănăstirile din Maramureș*, în „Cultura Creștină”, Blaj, 1936, nr. 7 – 8, p. 152-170.

Păclișanu, Zenovie, *În jurul ierarhiei românilor ardeleni în secolul al XV-lea*, în „Revista istorică română”, XII, 1943, fasc. 2, p. 13-14.

Păclișanu, Zenovie, *Mănăstirea Strâmbului*, Cluj, 1934.

Păclișanu, Zenovie, *Vechile mănăstiri românești din Ardeal*, în „Cultura creștină”, nr. 7-8, Blaj, 1919, p. 151 - 170.

Pascu, Ștefan și colectivul, *Istoria învățământului românesc*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.

Pascu, Ștefan, *Cnezi - Cnezate, Voievozi, Crainici – Crăinicii*, în „Maramureș – vatră de istorie milenară”, Editura Dragoș-Vodă, Cluj-Napoca, p. 59-60.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei vol. I*, Editura Dacia, Cluj, 1971, vol. II, 1979.

Păcurariu, Mircea, *Aspecte din istoria fostei episcopii a Maramureșului*, în „Îndrumător bisericesc”, Editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Cluj- Napoca, 1978, p. 97-107.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992.

Păcurariu, Mircea, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XCIX, nr. 9-10/1981, p. 979 - 1017.

Păcurariu, Mircea, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980.

Păcurariu, Mircea, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI – XVIII*, Sibiu, 1968.

Păcurariu, Mircea, *Mănăstirea „Sfântul Mihail” din Perii Maramureșului la 600 de ani de la prima atestare documentară*, în „Ortodoxia Maramureșeană”, Baia Mare, an. II, nr. 2, 1997, p. 155- 165.

Păcurariu, Mircea, *Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul XCIII, Nr. 1-2, 1975, p. 208 - 213.

Păcurariu, Mircea, *Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei*, în „Nicula Icoana Neamului 450 de ani de atestare documentară a Mănăstirii Ortodoxe Nicula 1552 - 2002, Editura Ecclesia, Nicula, 2002, p. 53 – 61.

Păcurariu, Mircea, *Mihai Viteazul și Biserica Ortodoxă din Transilvania*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XXVII, 1975, Craiova, nr. 5-6, 1975, p. 352.

Păcurariu, Mircea, *Vechile mănăstiri din Maramureș*, în „Îndrumător bisericesc”, Editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română Cluj, Cluj-Napoca, 1979, p. 237-244.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului” Rohița-Boiereni- Maramureș*, Baia Mare, 1997.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” Strâmba sat Păduriș, comuna Hida*, Dej, 2001, ediția a II-a, Zalău, 2002.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirea Cășiel*, Editura Astra, Dej, 1998, ediția a II-a, revăzută și adăugită sub numele *Mănăstirea „Înălțarea Sfintei Cruci” Cășiel – Strâmbu*, 2004.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirea Lăpuș – Maramureș*, manuscris.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirea Șimișna*, în „Astra Dejeană”, an VI, nr. 2-4 (18-20), 1999.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirea Țeghea*, manuscris.

Pădurean, Augustin, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Chujului*, Editura Ecclesia, Mănăstirea Nicula, 2007.

Plămădeală, Antonie, *Transilvăneni în Moldova – Moldoveni în Transilvania*, în „Calendar de inimă românească”, Sibiu, 1988, p. 159.

Pop, Ioan – Aurel, *Românii și maghiarii în secolele IX – XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Editura Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996.

Pop, Ioan – Aurel, *Instituții medievale românești – adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991.

Pop, Ioan – Aurel, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII- XVI*, București, 1998.

Pop, Ioan – Aurel, *Relații între Transilvania și Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. „Ștefan cel Mare și Sfânt 1504 – 2004. Portret în istorie”, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 419 – 433.

Pop, Ioan, *Mănăstirea Moisei. Trei sute de ani de la târnosirea ei*, în „Mitropolia Ardealului”, an. XVII, 1972, nr. 7-8, p. 607-614.

Pop, Irineu, *Monahismul Chivotul Neamului Românesc*, Craiova, 1995.

Pop, Silviu, *Mănăstirea Cășiel*, Baia Mare, 1998.

Pop, Viorica, *Din legăturile spirituale ale românilor în secolul XVIII*, „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 571.

Popa, Atanasie, *Mănăstirea Strâmba*, în „Îndrumătorul bisericesc” Editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Cluj-Napoca, 1982, p. 226-227.

Popa, Radu, *Cnezatul Marei*, Editura Muzeului Județean, Baia Mare, 1969.

Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV – lea*, Editura Academiei, București, 1970; ediția a II-a îngrijită de Adrian Ioniță, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Popa, V., *Considerațiuni critice cu privire la Mitropolia Transilvaniei în secolul al XV-lea și al XVI-lea și a raporturilor ei cu Moldova*, în „Mitropolia Banatului”, anul VIII, 1958, nr. 7-9, p. 387-436.

Popea, Nicolae, *Vechia Metropolia ortodosa romana a Transilvaniei suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1904.

Porumb, Marius - Pop, Ioan Aurel, *Legături artistice și culturale între Țara Maramureșului și celelalte ținuturi românești în veacul al XVIII-lea*, în „Maramația” nr. 5-6, 1979 – 1981, p. 513 - 518.

Porumb, Marius, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania sec. XIII- XVIII*, Editura Academiei Române, București, 1998.

Porumb, Marius, *Pictura icoanelor din Moisei și iradierea ei în zonele înconjurătoare în veacul al XVII-lea*, în „Marmația” IV, 1978, p. 327 – 340.

Porumb, Marius, *Ștefan cel Mare și Transilvania. Legături culturale și artistice moldo-transilvane în sec. XV-XVI*, Institutul Cultural Român. Centrul de studii transilvane, 2004.

Porumb, Marius, *Zugravi și centre românească de pictură din Transilvania secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XIX, 1976.

Prodan, D., *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Ediție nouă cu adăugiri și precizări, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

Pușcariu, Ilarion, *Metropolia românilor ortocși din Ungaria și Transilvania, Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecție de acte*, Sibiu, 1900.

Rafiroiu, G. G., *Mănăstirea din Peri*, Chiriașii Tipografiei Românești, Oradea, 1934.

Reli, Simion, *Biserica Ortodoxă din Maramureș în vremurile trecute*, Editura Mitropoliei Bucovinei, Cernăuți, 1938.

Reli, Simion, *Vechea Episcopie a Maramureșului și legăturile ei cu Bucovina*, în „Candela”, Anul XLIII, 1937.

Roșca, Nuțu, *Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului la tripla aniversare: 600 de ani de la ridicarea Mănăstirii Peri la rangul de stavropighie, 600 de ani de la întemeierea Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului, 600 de ani de la scrierea în limba română a legendei Duminicii*, în revista „Dor”, anul II, 1992, nr. 2, Sighet, p. 1-2.

Roșca, Nuțu, *Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului*, în „Calendarul creștinului dreptcredincios”, 1993-1997, Baia Mare, 1996, p. 81-83.

Roșca, Nuțu, *Mănăstirea Soborul Sfinților Apostoli BĂRSANA*, Album, 2000.

Rus, Emanuel, *Mănăstirea Bixad*, Editura Lumina, Oradea, 1995.

Rus, Emanuel, *Viața monahală și bisericească în Țara Oașului*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Baia Mare, an IX, 1999, Nr. 3 (44), p. 45.

Rusu Adrian Andrei - coord., Nicolae Sabău, Ileana Burnichioiu, Ioan Vasile Leb, Maria Mako Lupescu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj - Napoca, 2000.

Săsăujan, Mihai, *Organizarea mănăstirilor ortodoxe din Ungaria, Partium și Banat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Altarul Banatului”, Anul IX, nr. 7 – 9, 1998, p. 157 – 167.

Serafim, Mitropolitul, *Isihasmul, tradiție și cultură românească*, Editura Anastasia, București, 1994.

Socolan, Aurel, *Câteva date despre învățământul românesc în Maramureș*, în rev. „Ziua învățătorului”, iunie, 1976.

Socolan, Aurel, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2005.

Socolan, Aurel, *Circulația cărții vechi românești în Nord-Vestul Transilvaniei*, în „Marmația”, nr. I, Baia Mare, 1969, p. 29 - 32.

Socolan, Aurel, *Circulația în Maramureș a cărților românești tipărite în Moldova până în 1850*, în „Marmația”, Baia Mare, vol. II, 1971, p. 144 - 152.

Șorban, Raoul, *Mănăstirea Moisei din Maramureș*, în „Maramureș, vatră de istorie milenară”, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, II, 1997, p. 192 – 194.

Șotropa, Virgil, *Mănăstiri și călugări în Valea Rodnei*, în „Arhiva Someșană”, nr. 27, Năsăud, 1940, p. 119- 127.

Turcuș, Șerban, *Sfântul Gerard de Cenad sau despre destinul unui venețian în jurul anului o mie*, Editura Carom, București, 2004.

Turcuș, Șerban, *Sinodul general de la Buda (1279)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.

Ursu, Viorica, *De la domniile Țării Românești pentru mănăstirea din satul Biserica Albă – Maramureș*, în „Marmația”, nr. 7/2, Editura Muzeului de Istorie din Baia Mare, Baia Mare, 2002, p. 70.

Ursu, Viorica, *În legătură cu memoriul din 1614 adresat autorităților imperiale de românii din ținutul Baia Mare, Chioar și Sătmar*, în „Marmația”, Baia Mare, nr. 5-6, 1979 - 1981, p. 185 - 193.

Ursu, Viorica, *Pe urmele unei mănăstiri dispărute*, în „Graiul Bisericii noastre”, anul III, nr. 4-6/1993, p. 4.

Ursu, Viorica, *Potire domnești pentru o veche mănăstire din Maramureș*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Baia Mare, anul IX, nr. 3 (44), 1999, p. 73.

Ursu, Viorica, *Semnificația unei vechi mănăstiri românești din apropiere de Baia Mare*, în „Renașterea”, Cluj-Napoca, an. II, 1991, nr. 1-2.

Ursu, Viorica, *Șase secole de la atestarea documentară a mănăstirii „Sf. Mihail” din Perii Maramureș, ca stavropighie patriarhală*. în „Marmația”, Baia Mare 7/2, 2002, p. 227.

Ursu, Viorica, *Un document inedit privind relațiile Chioarului cu Țările Române în Evul Mediu*, în „Marmația”, IV, Baia Mare, 1978, p. 77-86.

Ursu, Viorica, *Vechi mănăstiri renăscute, ctitorii ale Drăgoșștilor (I)*, în „Marmația” nr. 7/2, Baia Mare, 2002, p. 309.

Visarion, Episcop, *Vechile rânduieli ale vieții monahale*, Mănăstirea Dobrușa – Soroca, 1929.